

АРИАНСТВОТО НА ГОТСКИЯ ВОЕНАЧАЛНИК ГАЙНА СПОРЕД ПИСМАТА НА СВ. НИЛ СИНАЙСКИ (АНКИРСКИ)

Милен Марков

Abstract: *Emperor Theodosius I legislation outlawed the Arian doctrine as heresy at the end of the 4th century but its followers among the Gothic communities in the Balkans persisted with their practices during the 5th century. The presented article aims to present the religious beliefs of Gainas, senior military officer (magister militum) of Gothic origin, and to determine his affiliation with one of the Arian movements. The study is based on the letters of st. Nilus of Sinai addressed to Gainas. Analyzed in comparison with other narrative sources from the 4th and 5th centuries the letters reveal Gainas propensity to different Christian doctrines and even some pagan practices.*

Keywords: *Arianism, Goths, Gainus, Nilus of Sinai, Late Antiquity*

На 17 януари 395 г. умира император Теодосий I (379–395)¹. Управлението на империята преминава върху неговите синове – Аркадий (395–408) и Хонорий (395–423) и при тях започва окончателното и невъзвратно разделяне на огромната държава, властвала над заобикалящите Средиземно море територии в продължение на почти хилядолетие. Източната част, управлявана от Аркадий, ще просъществува още едно хилядолетие, докато управляваната от Хонорий западната част ще бъде унищожена в този си вид през следващото столетие. Сред многото причини, довели до скорошната трагична съдба на последната, е масовото навлизане в нея на редица варварски племена – алани, бургунди, вандали, свеви, визиготи и остроготи². Последните две посочени групи оказват своето влияние и на Изток, но правителството в Константинопол успява да интегрира

¹ Liebeschuetz 1990, p. 55, 90.

² Тук няма да влизаме в конкретика относно наименованията на отделните групи по време на тяхното формиране като отделни племенни съюзи. По въпроса например Budanova 1999, pp. 62–90, 199–238; Wolfram 1990, pp. 19–35.

и включи в своя управленски елит готовите да се приобщят към него и съответно да унищожи или пренасочи на запад, проявяващите желание за създаване на свое държавно образувание.

Съществено влияние върху протичащите процеси играят както чисто етносните елементи, така и религиозните такива. Арианската ерес в различните ѝ форми, макар и окончателно осъдена на Втория вселенски събор³ в Константинопол и събора в Аквилея през 381 г. и поставена извън закона с редица актове на държавата, продължава да има многобройни привърженици, особено сред приетите като федерати варварски племена. Те обаче не са капсулирани в себе си, а поддържат активни връзки със своите римски събратя, като формират своеобразна арианска вероизповедна общност на границата на IV–V в.

Точно в този момент в източната част на империята гота Гайна се опитва да наложи влиянието си в Константинопол, възползвайки се от своите политически и религиозни съмишленици. Макар и неуспешен, опитът му е красноречив за ролята, която играят изявените варварски военачалници на римска служба, както и начините, с които се търси цялостното им приобщаване в нея. По протежение на целия V в. държавата пробва различни начини за включването им в елита на обществото, независимо от тяхната религиозна принадлежност (езичници или еретици, каквито са арианите), чрез установяване на брачни връзки с представителки на знатни римски фамилии, предоставяне на имоти в градове и имения в различни части на империята, заемане на консулски и други престижни длъжности⁴. Църквата също търси начин да ги приобщи към себе си чрез конкретни контакти (устни и писмени); създаване на отделна православна община в рамките на града, в която да се черкуват на своя език пред клирици-съплеменници⁵ и изпращане на отделни мисии към по-отдалечени в географско отношение съотечественици⁶.

Целта на настоящата работа е да разгледа религиозните възгледи на Гайна и да се опита да определи принадлежността му към някое от арианските течения според достигналите до нас откъси от писма⁷, адресирани до него

³ Макар в него да участват предимно източни епископи – Kartashev 1994, pp. 159–160, впоследствие той е приет от Църквата като вселенски – Kartashev, p. 166.

⁴ Elton 1996, pp. 95–106.

⁵ Theod. HE V.30; Jurík 2021b, p. 105; Stanfill 2013, pp. 345–349; Liebeschuetz 1990, p. 169; Sirotenko 1975, p. 59

⁶ Jurík 2021b, pp. 109–110; Wolfram 1990, pp. 78–79.

⁷ Писмата в настоящата работа ще бъдат разглеждани според изданието им в *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca* по изданието на J. P. Migne на творенията на св. Нил Синайски: S. Nilus Abbas, *Epistolae*, PG, t. 79, col. 81–582. Номерата и разположението на писмата в текста са както следва: писмо LXX – col. 111–114; писмо LXXIX – col.

от св. Нил Синайски (Анкирски). Те ще бъдат анализирани в контекста на други писмени източници, отразяващи събитията от епохата.

Преди да преминем към анализ на писмата или по-скоро на откъсите им, достигнали до нас, ще очертаем накратко събитията на фона на които се развива кореспонденцията. Ще разгледаме и ролята или отношението спрямо тях на адресата и адресанта в нея, съответно готския началник Гайна, от една страна, а от друга – сочения като техен автор – синайски (или анкирски) отшелник Нил.

След победата над западния узурпатор Евгений и малко преди смъртта си, Теодосий I поставя като август на западната част на Римската империя своят малолетен син – Хонорий⁸. Той, както и по-големият му брат Аркадий, определен за август на Изтока⁹, не са на възраст, позволяваща им да управляват самостоятелно. Ето защо, преди своята кончина, императорът разпорежда да бъдат наставлявани от опитни приближени до него лица. За Аркадий с ролята се заема преторианският префект на Изтока – Руфин¹⁰, а за Хонорий баща му е определил като регент военачалника от вандалски произход – Стилихон¹¹.

Междувременно, предвождана от Аларик, част от готите, дали огромни жертви в похода срещу Евгений, се разбунтува и, търсейки компенсации, се насочва към Константинопол¹². След преговори с Руфин градът и околностите му са пощадени, но бунтовниците се насочват на запад, опустошавайки територията на днешна континентална Гърция¹³. Стилихон се намесва, за да защити засегнатите провинции. Напрежението между двамата водещи в управлението на империята мъже се засилва. Опекунът на Хонорий изпраща в Константинопол един от подчинените си командири – Гайна¹⁴, който предвожда голям отряд от свои съплеменници. Излезлият да ги посрещне император Аркадий е придружен от Руфин, който е посечен заедно със своята охрана от готите по заповед на техния

117–118; писмо CXIV – col. 131–132; писмо CXV – col. 133–134; писмо CXVI – col. 133–134; писмо CCV – col. 159–160; писмо CCVI – col. 159–160; писмо CCLXXXVI – col. 185–188.

⁸ Mirković 2016, p. 217.

⁹ Mirković 2016, p. 217.

¹⁰ Mirković 2016, p. 217, 219; Liebeschuetz 1990, p. 90.

¹¹ Mirković 2016, p. 217, 219; Heater 2006, pp. 216–217; Liebeschuetz 1990, p. 10, 55; Sirotenko 1975, p. 47.

¹² Liebeschuetz 1990, pp. 56–57; Sirotenko 1975, p. 48.

¹³ Philost. *HE* XII.2; Mirković 2016, p. 221; Liebeschuetz 1990, pp. 57–60; Sirotenko 1975, pp. 48–49, 50–52.

¹⁴ Mirković 2016, p. 221, 227; Liebeschuetz 1990, pp. 55–56, 92.

предводител през есента на 395 г.¹⁵ Дали причината за екзекуцията е в резултат на директна заповед от страна на Стилихон, договорки с местната опозиция на всесилния префект или комбинация от двете, е извън темата на настоящата работа. Факт е обаче, че ролята на Гайна в управлението на източния двор започва постепенно да нараства.

През 399 г. командващият готските сили в провинция Фригия, Мала Азия – Трибигилд, започва да притеснява местното население чрез редица грабителски акции¹⁶. След неуспешния опит на няколко военни подразделения, срещу него е изпратен Гайна. Вместо да се разправи с разбунтувалите се отряди, той влиза в преговори с техния предводител и двамата започват съвместна акция по овладяване на властта в Константинопол¹⁷. Аркадий капитулира пред техните условия, назначава Гайна за главнокомандващ военните сили на източната част на империята¹⁸ и отстранява под негово давление тогавашния преториански префект Аврелиан, магистъра от армията Сатурнин¹⁹.

Готският военачалник се опитва да осигури за своите съплеменници-ариани църква на територията на града, но се натъква на решителната съпротива на неговия епископ – Йоан Златоуст²⁰, който междувременно е създал православна готска община в Константинопол, в чийто храм проповядва²¹ и от която впоследствие излизат аскети, обитаващи манастир в околностите на столицата²². Гайна отстъпва²³, вероятно не желаещ да влиза в остър конфликт, както с местните православни римляни, така и с принадлежащите към тяхната вероизповед свои съплеменници.

Връхната точка на конфликта е на следващата година, когато анти-готската партия получава за свой покровител „силният човек“ в императорското семейство, обявената за августа съпруга на Аркадий

¹⁵ Socr. *HE* VI.1; Mirković 2016, pp. 221–222; Liebeschuetz 1990, p. 92; Sirotenko 1975, p. 50.

¹⁶ Philost. *HE* XI.8; Socr. *HE* VI.6; Sozom. *HE* VIII.4; Mirković 2016, p. 227; Liebeschuetz 1990, pp. 100–103; Wolfram 1990, pp. 148–149; Sirotenko 1975, pp. 56–58.

¹⁷ Mirković 2016, p. 228; Liebeschuetz 1990, p. 108; Wolfram 1990, p. 149; Holum 1982, p. 64; Sirotenko 1975, pp. 58–59.

¹⁸ Liebeschuetz 1990, p. 111.

¹⁹ Socr. *HE* VI.6; Sozom. *HE* VIII.4; Dimitrov 2005, p. 68; Liebeschuetz 1990, p. 108; Sirotenko 1975, pp. 56–58.

²⁰ Sozom. *HE* VIII.4; Theod. *HE* V.32; Liebeschuetz 1990, pp. 109–110, 190.

²¹ Theod. *HE* V.30; Jurík 2021b, p. 105; Stanfill 2013, pp. 345–349; Liebeschuetz 1990, p. 169; Sirotenko 1975, p. 59.

²² Jurík 2021b, p. 102; Stanfill 2013, p. 348.

²³ Според Liebeschuetz 1990, p. 130 впоследствие Гайна най-вероятно успява да се наложи и храмът да се използва от неговите съплеменници-ариани.

– Евдоксия, която е с изявени антиариански възгледи²⁴. Малко по-късно – на 12 юли 400 г., при опит на Гайна да изведе своя отряд извън Константинопол, населението на града се разбунтува срещу готите и голяма част от неговите войници и техните семейства са избити в нощна битка²⁵. Готският военачалник, придружен от силите на Трибигилд, се опитва да премине в Мала Азия, но е разбит от флотата, предвождана от Фравита – друг готски висш военен, при това езичник²⁶. Гайна бяга на север от Дунав, където войската му е унищожена окончателно от готския владетел – Улдин, а в знак на приятелство главата му е изпратена в Константинопол на 3 януари 401 г.²⁷

Като адресант в разглежданата кореспонденция е посочен отшелникът Нил. За съжаление не разполагаме с много достоверни сведения за неговия живот. Анализът на изворите дори не може да ни даде еднозначен отговор кой е той. Първоначално се идентифицира с отшелника, който заема поста на игумен на Синайския манастир²⁸. Счита се, че известно време преди този момент той заема висока управленска позиция в Константинопол, където става ученик на св. Йоан Златоуст²⁹ и е сред неговите защитници след свалянето му от катедрата и изпращането му на заточение в Армения. Впоследствие Нил се оттегля от светския живот и заедно със сина си става монах в манастира в Синай³⁰. Все по-голям брой изследователи обаче приемат, че става въпрос за отшелника Нил от областта около Анкира³¹.

Съмнения сред учените буди и авторството на достигналите до нас откъси от осем писма, адресирани до „Гайна военачалника“ (в настоящото изследване ще ги обозначаваме с поредните им номера според Патрологията на Мин: 1.70; 1.79; 1.114; 1.115; 1.116; 1.205; 1.206; 1.286), т.е. дали са излезли изпод перото на посочения за техен автор. Последният отговор под номер 286 се счита от някои изследователи за

²⁴ Bralewski 2020, p. 49; Mirković 2016, p. 228; Liebeschuetz 1990, p. 167; Holum 1982, p. 65, 67, 69.

²⁵ Sozom. *HE* VIII.4; Heater 2006, pp. 214–215; Liebeschuetz 1990, pp. 117–118; Wolfram 1990, p. 149; Sirotenko 1975, p. 60.

²⁶ Socr. *HE* VI.6; Sozom. *HE* VIII.4; Elton 1996, pp. 97–98; Liebeschuetz 1990, pp. 118–119; Wolfram 1990, p. 149; Sirotenko 1975, p. 61.

²⁷ Liebeschuetz 1990, p. 119; Wolfram 1990, p. 150; Sirotenko 1975, p. 61.

²⁸ За неговия живот и творения например Shevchenko 2018, pp. 178–188.

²⁹ Moreschini & Norelli 2005, p. 648; Quasten 1966, p. 496.

³⁰ Tsonevski 1986, p. 359. Той обаче посочва, че Нил е роден около Анкира и се оттегля в един от тамошните манастири, след като манастирът в Синай е нападат от разбойници.

³¹ По въпроса например Tkachyov 2018, pp. 137–138; Florovski 2002, p. 230; Quasten 1966, p. 496; Moreschini & Norelli 2005, pp. 648–501.

изцяло неавтентичен, като се посочва сходството му с текст на св. Йоан Златоуст, датиран 403/404 г., т. е. няколко години след смъртта на готския военачалник³².

В настоящото изследване ще се въздържим от анализ на автентичността на разглежданите писма³³, тъй като не това е неговата цел. Все пак обаче ще маркираме накратко проблема, имайки предвид взаимовръзката автентичност–вярност³⁴. В този смисъл текстовете, които предстои да разгледаме и анализираме могат да бъдат:

- автентични и верни (авторът е св. Нил (Синайски или Анкирски) и се отразяват действителните възгледи на Гайна);

- неавтентични и неверни (авторът не е той, но се отразяват действителните възгледи на Гайна). В този случай е възможно да са писани от едно или няколко различни лица и впоследствие са включени сред останалите писма на Нил³⁵.

В тези две хипотези писмата би трябвало да отразяват вероизповедта на готския военачалник такава, каквато е била в онзи момент.

- автентични и неверни (авторът е отшелникът, но не отразяват действителните възгледи на Гайна);

- неавтентични и неверни (авторът не е св. Нил и не се отразяват действителните възгледи на Гайна).

Последните две по-скоро биха ни показали вярванията му, каквито би трябвало да са според автора (авторите) на писмата. В този случай те най-вероятно са създадени като въображаем диалог с дидактическа и антиеретическа цел, оборвайки част от ученията на арианите.

³² Cameron 2011, pp. 187–188, 193–194; Moreschini & Norelli 2005, p. 648. Все пак трябва да отбележим, че писмата между редица изявени християнски или езически дейци и висши военни от римски или варварски произход не е изключение – вж. примери при Elton 1996, p. 102.

³³ Автентичността на кореспонденцията между Нил и Гайна явно се приема или поне не се оспорва от редица автори, например Jurík 2021a, p. 87; Jurík 2021b, p. 106; Elton 1996, p. 102; Liebeschuetz p. 1990, 103, 144. Тя се отхвърля от Bossina, с чийто текст не разполагам към настоящия момент.

³⁴ Под автентичност на писмата ще имаме предвид тяхното авторство. Те ще бъдат автентични, ако изхождат от посочения като техен създател и неавтентични, ако са плод на друго лице. Съответно терминът вярност ще бъде свързан доколко описаното отразява действителните вероизповедни възгледи на Гайна. Тук терминология е взимствана от Stalev et al 2004, pp. 287–288. Макар тя да принадлежи към друг научен отрасъл, в конкретния случай е подходяща за означаване на проблема.

³⁵ Tkachyov 2018, p. 145. Quasten 1966, p. 498 приема, че първоначално колекцията се състои от писма с автор Нил, а по-късно към нея са добавени други елементи, вероятно от член на неговата монашеска общност.

Който и от изброените варианти да приемем, дори че всичките писма са неавтентични, плод на авторско въображение и написани по-късно през V в., ние считаме, че те все пак ще бъдат от изключителна важност за установяване на веровите възгледи на Гайна или на следващите генерации готи-ариани, особено след като ги анализираме в съответствие с останалите извори.

Мотивите ни за това са следните:

- за разлика от фиктивните персонажи в редица християнски произведения както преди, така и след събитията през 398–400 г.³⁶, Гайна е действителна личност, заемаща високи постове в управлението на източната част на Римската империя и чиито възгледи са известни на широк кръг лица;

- след изгонването му от Константинопол и ликвидирането на голяма част от неговата войска не се слага край нито на арианството в града и неговата прилежаща територия, нито на участието на готи-ариани в армията, нито се забранява заемането на високи постове в администрацията (основно военни, но и цивилни) от техни представители³⁷. Нещо повече – до края на V в., а дори и през VI в. (чрез своите наследници от смесените бракове) Ардабуриите, с варварски (готски или алански) произход и арианска вероизповед, държат в ръцете си лостовите на управление на Изток и се намесват чрез редица мисии в това на западната част на Римската империя³⁸.

По тази причина критикуващите арианското учение творения също следва да отразяват с точност становищата на противниците си. Те може да пропускат едно или друго положение от изложеното на противоположната страна, при това поради различни причини: липса на време или знания за подготвяне на конкретен отговор, считане на определени изказвания за несъществени за коментиране в определен момент, неразполагане с цялото произведение на опонента или достъп до по-стар негов вариант³⁹. Всеки

³⁶ Например събеседниците в съчинението на апологета от II в. Юстин Философ „Разговор с Трифона юдеина“ и тези в „Октавий“ на съвременника му Минуций Феликс, за които се предполага, че в основата им лежат истински дискусии, разширени впоследствие от автора си за постигане на определени цели; както и на църковния писател от V в. Теодорит, епископ Кирски в съчинението му „Еранист“ – вж. Tsonevski 1986, pp. 96–97, 120–121, 353.

³⁷ Например Плинта, който е консул през 419 г. и заема висш военен чин в периода 419–438 г. – вж. Liebeschuetz 1990, p. 130, 152–153.

³⁸ McEvoy 2016, pp. 483–511; Elton 1996, pp. 97–98; Wolfram 1990, pp. 259–260; Uspenski 2001, pp. 249–253, 279–280. За алански произход говори Liebeschuetz 1990, p. 130.

³⁹ Относно полемиката между Василий Велики с Евномий – Kochańczyk-Bonińska 2017,

един от атакуваните ариански тезиси обаче, следва да е посочен коректно. Така дадените отговори, независимо дали са на Нил или някой по-късен автор са явно предвидени за четене от един неограничен и неопределяем отнапред кръг от хора⁴⁰. Ако те съдържат неверни факти за арианството на готите от времето на Гайна и в частност на самия него, могат да бъдат оборени изключително лесно чрез обикновено възражение и показване на критикуваният текст от неговите привърженици.

В този смисъл, освен ако не приемем, че става въпрос за създадена много по-късна във времето своего рода художествена литература, която е изцяло във въображението на своя автор, би следвало да се доверим на тази кореспонденция, било като отразяваща веровите възгледи на Гайна, било като изграждаща му такъв образ, който да наподобява възгледите на тогавашните силни в двора и армията на Константинопол готи-ариани и им служи като своеобразен урок.

Нека сега преминем към конкретен преглед на преписката. Започвайки анализа на горепосочените писма, първият факт, който прави впечатление, е по-скоро пасивната роля на Гайна по отношение на арианството. В три от тях се представя като своеобразен проводник на ариански идеи, които са му внушени⁴¹. Неособената убеденост на Гайна в различните ариански идеи, които са предмет на преписката, проличава и от неколкочкратното обсъждане на същността на второто лице на Света Троица – Син, и начина на неговата поява: дали е роден от Отец или както проповядва в самото начало на споровете Арий – сътворен от Него. Синайският (Анкирският) отшелник първоначално отказва да осветли интересуващите Гайна въпроси⁴², но впоследствие започва постепенно да изяснява православното учение. Това категорично показва разбирането на писателя (Нил или пишещия от негово име) за колебанието на гота-арианин. В противен случай авторът на отговорите, който в творчество си е показан като разсъдлив и същевременно твърд привърженик на правилната вероизповед, не би се опитвал неколкочкратно да разясни въпросите, познавайки наставлението на апостол Павел: *„А от глупави разисквания и родословия, препирни и разпри върху закона отбягвай, защото са безполезни и празни. Страни от еретик, след като го посъветваш веднъж и дважд, знаейки, че такъв човек се е извратил и греши, като сам осъжда себе си.“* (Тит 3:9–11).

pp. 119–128.

⁴⁰ В този смисъл и Димитров: „Писмата в античността не са толкова интимни, колкото днес – те са публичен, отворен към ценителите литературен жанр, дори и когато не са предназначени за публикуване.“ – Dimitrov 2005, p. 108.

⁴¹ Писмо 1.70, 1.114 – там само е споменато за лица, които му внушават идеи, без изрично споменаване на арианите и в 1.79, 1.206.

⁴² Вж писма 1.70 и 1.79.

Същевременно повлиялите на Гайна лица са ясно определени като ариани⁴³. Особено интересно в това отношение е писмо 1.70, в което изрично е употребен и изразът *Ἀρειομανιτῶν*, който ни връща още в началото на споровете, когато е употребяван в Александрия от нейния епископ и най-активен и последователен противник на арианите през целия си живот – Атанасий⁴⁴.

Анализът на посочените факти позволява да направим няколко извода: – на първо място ни дава допълнително основание за автентичността на тези писма или за верността на изложеното обстоятелство при съмнение за авторството на св. Нил. Фактът, че готският военачалник е представен като едва ли не заблуден от арианите може да се приеме като своеобразен реверанс⁴⁵ към него и опит да се привлече към православието, избягвайки да бъде определен като еретик.

Предвид обстоятелството, че Гайна е свързан с армията, трудно може да се предположи той да има богословските и философски знания, необходими да се разбере същността на спора. За неустойчивостта му в отстояване вероизповедта на арианите говорят както отговорите, които иска да получи в контактите си със св. Нил, така и неговото поведение, след влизането му в Константинопол през 399 г. Както вече посочихме, той се опитва да издейства храм в границите на града, който да се използва от неговите съплеменници-ариани. При отказа на епископа на Константинопол – Йоан Златоуст, да му предостави такъв, готският военачалник не настоява. Впоследствие тази част от войската му, която не успява да се оттегли от града, търси убежище в храма, даден на православните готи. Напълно е възможно клириците от тази църква да са общували със своите съплеменници еретици в опит да ги обърнат в никейската вяра, а и самият Гайна да е имал положително отношение към нея и прилежащия ѝ клир⁴⁶.

– на следващо място използването на наименованието *ариани*, което в този период не се приема само като събирателно за всички разклонения на ереста, а вече и за конкретно – това на последователите на Евдоксий⁴⁷,

⁴³ В писмо 1.70 – *Ἀρειανοίς*, в писмо 1.206 – *Ἀρειανοί*.

⁴⁴ *Ath. de syn.* 13, 41, 54.

⁴⁵ Предвид факта, че властовата позиция, която заема, може да доведе до неблагоприятни последици за неговите опоненти – красноречив е случаят с Аврелиан и Сатурнин.

⁴⁶ Като пример за подобни опити за привличане на готи-ариани можем да посочим края на V в., когато Ардабурий, синът на Аспар, подарява литургични съсъди на храма „Св. Възкресение“, а в отговор клириците в него позволяват да се изчетат на готски език откъси от Свещеното писание по време на празник – McEvoy 2016, p. 496.

⁴⁷ За неговите живот и дейност, както и взаимоотношенията му с останалите ариански епископи – негови съвременници, особено от Илирик – вж. Cedilnik & Moreau 2021,

т. е. на омиите⁴⁸. В първи канон на Втория вселенски събор от 381 г. те изрично са разграничени едно от друго „...τὴν τῶν Εὐνομιανῶν, ἡγοῦν Ἀνομοίων, καὶ τὴν τῶν Ἀρειανῶν, εἴτ' οὖν Εὐδοξιαῶν, καὶ τὴν τῶν Πιπареίων, εἴτ' οὖν Πνευματομάχων...“⁴⁹. Самият Евдоксий е в близки отношения с Евномий, като дори го ръкополага за епископ в град Кизик⁵⁰ и се разграничава от него едва когато император Констанций II (337–361) изпраща последния на заточение.

Същевременно омиите са група от епископи, които в религиозните си възгледи заемат доста широк спектър, разпростиращ се между крайното арианство на Аеций и Евномий⁵¹, от една страна, и така наречените полуариани⁵², от друга. В единия край на този спектър се определя епископът на Сирмиум – Герминий, който влиза в конфликт с останалите си съратници през 366 г.⁵³ Другият се заема от бившия епископ на Константинопол – Евдоксий⁵⁴, а вероятно и от епископа на Мурса – Валент, който се застъпва пред едноименния император за Евномий по повод второто му заточение⁵⁵. В тази група попадат и няколко други омийски епископи, които в една или друга степен оказват влияние върху веровите убеждения на готите: епископът на Рациария – Паладий⁵⁶, който е осъден на събора в Аквилея през 381 г., готският епископ Вулфила⁵⁷ и

pp. 447–476.

⁴⁸ За тях например Neil 2014, 85–115 и посочената там литература.

⁴⁹ Tsankov et al. 1912, p. 364. В литературата се посочва, че само първите четири канона са от събора от 381 г., пети и шести са от събора в същия град от следващата година, а последният – седми, отразява местната практика по приемане на членове на отделните ереси в Църквата, King 1961, pp. 40–41. Това допълнително потвърждава, че църквата в Константинопол е правила ясно разграничение между възгледите и религиозните практики на различните ариански течения.

⁵⁰ Philost. HE V.3; Soz. HE VI.8; Theod. HE II.23, 25.

⁵¹ За тях например Ribolov 2014b, pp. 110–112; Butler 1992, pp. 355–371; Hanson 1997, pp. 598–636.

⁵² Въсъщност те са част от т. нар. омиусиани. За техните възгледи, изложени на събора в Анкира през 358 г. например Fairbairn 2013, pp. 111–136. Steenson 2006, pp. 267–279; Lienhard 2006, pp. 313–319.

⁵³ Zaharov 2012, pp. 111–120; Williams 1996, pp. 335–357.

⁵⁴ За близостта му с аномеите – Socr. HE II.37; Soz. HE IV.12–13; Theod. HE II.23, 25; Cedilnik, et al 2021, p. 464.

⁵⁵ Philost. HE IX; Cedilnik & Moreau 2021, p. 467.

⁵⁶ Gerdzhikova 2020, pp. 19–41. За възгледите на Паладий и осъдения заедно с него епископ на Сингидунум – Секундиан например Mitrofanov 2006, pp. 301–303. Според него те се придържат към четвъртата формула от Сирмиум, провъзгласена през 359 г. – Mitrofanov 2006, 301. Според Митрофанов някои от възгледите на Паладий са близки до тези на Евномий – Mitrofanov 2006, p. 305.

⁵⁷ Подписал се под решенията на събора на омиите в Константинопол през 360 г. –

неговите възпитаници: Селена и Меркуриан-Авксентий, както и Демофил (заемащ катедрата в Константинопол преди отстраняването му от нея от Теодосий I⁵⁸).

От посочените ученици на Вулфила, Селена играе важна роля след арианите в Константинопол в края на IV в., когато на два пъти се намесва като арбитър сред спорещите помежду си фракции: първия път по догматически проблем, а вторият – при избиране на водещ епископ на общността⁵⁹. Меркуриан-Авксентий, след напускане на епископския си пост в Дуросторум се отправя към Медиолан, където оглавява местната арианска община⁶⁰ и вероятно поддържа добри връзки с местните готи-ариани. Точно в този район се намира и Гайна, като участник в похода на Теодосий I срещу Евгений и последващия му престой там под ръководството на Стилихон.

За да се опитаме да установим влиянието или влиянията, които търпи Гайна трябва да съпоставим отговорите на Нил и предполагаемите въпроси на готския военачалник с известните ни факти относно вероизповедта на гореизброените основни представители на омийската мисъл. Същевременно следва да отчетем и влиянието, което оказват творенията на православните противници на арианството.

На първо място св. Нил опонира на Гайна, който е показал своето неприемане на единосъщието и равномощието на Сина спрямо Отец. Проблемът е разгледан още в писмо 1.79, но продължава да се обсъжда и в следващите. Например в 1.116 разяснява на Гайна, че Синът не е роб, служител, подчинен или чужд на същността на Отец. В по-голямата си част омиите се придържат именно към тази йерархизираност в отношенията между лицата на Света Троица. Готският епископ Вулфила изрично подчертава, че Синът е поставен по-ниско от Отец⁶¹. Това е характерно и за най-близкия до омиусианите омийски епископ на Сирмиум – Герминий, видно от дискусията му с Хераклиан през 366 г.⁶²

В отговор на тези запитвания от страна на Готския началник, св. Нил разглежда две хипотези. От една страна е посочена равнопоставеността

Socr. HE II.41; Soz. HE VI.37, като влияние му оказва Евдоксий – Theod. HE IV.33. За него, като принадлежащ към тяхната група например Mitrofanov 2006, pp. 297–300; Schwarcz 1999, p. 454; Hanson 1997, pp. 588–591.

⁵⁸ Socr. HE V.7; Soz. HE VII.5.

⁵⁹ Socr. HE V.23; Soz. HE VII.17.

⁶⁰ Gerzhikova, Зл. „Авксентий, епископ на Дуросторум“; Atanasov 2007, pp. 82–83; Mitrofanov 2006, p. 55; Maier 1994, p. 85.

⁶¹ Вж. превода на съчинението на Авксентий Доростолски, посветено на живота, вярата и учението на Вулфила, извършен от Zaharov 2011, pp. 107–110.

⁶² Вж. превода на диспута, направен от Zaharov 2013, pp. 138–142.

между Отец и Син в триадологичен аспект. Така например в писмо 1.206 отшелникът развива мисълта, че Бог-Отец живее в непристъпна светлина позовавайки се на 1 Тим. 6:16, а тази непостижима светлина се явява Синът-Слово и Господ. Вече в последното писмо 1.286, за което казахме, че се приема за неавтентично, вече разкрива учението за различието на Бог-Отец и Бог-Син по ипостас. Той разяснява на Гайна, че Синът е светлина от светлина⁶³ без да изтощава или умалява Бог-Отец, който е негов виновник, но не като Творец, а като Отец.

Втората хипотез е развита в писма 1.79, 1.114 и 1.115. Св. Нил обяснява на Гайна смисъла, в който подчинеността на Бог-Слово на Бог-Отец следва да се разбира единствено като проявление на домостроителството (οἰκονομία)⁶⁴, т.е. спасението на човека, а не като богословие, т.е. отнасящо се до троичността и единството на Бога Троицата⁶⁵. Сотириологическият аспект на Христовото дело е изложено като положително учение, а не като отрицание на възгледите на готския пълководец. Т.е. обяснявайки на Гайна единосъщия и равенството между Бог-Отец и Бог-Син, св. Нил разкрива и православното учение за спасителното дело на Иисус Христос, което се различава от арианският възглед по този въпрос още от началото на възникването на споровете⁶⁶.

Въпросите на Гайна обаче не засягат единствено йерархическото отношение между отделните ипостаси на Света Троица. Така в писмо 1.116 св. Нил обяснява на Гайна, че Иисус Христос е истински Син Божий. Ако готския военачалник е изразил съмнение относно това обстоятелство, тогава можем да приемем, че формата му на вероизповед се различава дори от тази на Паладий, епископ на Рациария⁶⁷. Последният по време на събора в Аквилея през 381 г. изрично отказва да назове Иисус Христос истински Бог, макар да го нарича истински Син на Бога⁶⁸, всемогъщ Божий Син⁶⁹,

⁶³ Кое е пряка препратка към Никеийският и Константинополският символи на вярата, съответно от 325 и 381 г. – вж. текстовете им в превод на български език при Stoyadinov 2006, p. 53, 55–56.

⁶⁴ Вж. писмо 1.114.

⁶⁵ По въпроса се изказват още в началото на споровете епископите на Александрия, Александър и Атанасий – по въпроса например Ribolov 2014a, p. 74, 144.

⁶⁶ Анализ на възгледите на водещи представители на двете спорещи страни в началото на спора например дава Ribolov 2014a.

⁶⁷ Възгледите на Паладий, изложени на събора в Аквилея, цитирани в настоящата работа, сме посочили според текста и превода на руски език на протоколите на събора даден при Mitrofanov 2006, pp. 224–276.

⁶⁸ Mitrofanov 2006, pp. 253–254, 305.

⁶⁹ Mitrofanov 2006, p. 259.

както и че Той е единствения, роден от Отец⁷⁰. В този случай веровите възгледи на Гайна и хората зад него, трябва да се търсят в крайния спектър на омийското движение, в изключителна близост с първоначалното учение на Арий и с това на аноемите.

В потвърждение на горепосоченото са очевидните въпроси на Гайна за Бог-Слово като твар, които са отразени последователно в няколко от отговорите. Още в писмо 1.70 св. Нил отразява питането на готския военачалник по отношение на един от най-коментираните текстове в Свещеното Писание – Притчи 8.22. Вълнувал християнските писатели от първите векове⁷¹, текстът се превръща в един от най-коментираните и оспорваните при възникването на арианската ерес, като редица автори продължават да го разясняват дълго време след окончателното ѝ осъждане през 381 г.⁷² Арий го поставя в основата на своята проповед, че Бог-Син е сътворен от Бог-Отец от нищо, при това във времето, макар и в самото му начало преди останалите творения⁷³. Текстът се тълкува и от ариани, и от православни⁷⁴ и разискването му е в основата на много от споровете между отделни представители на двете страни между Първия и Втория вселенски събори, а, както личи и от визираната кореспонденция, дори и след това.

Явно въпросът вълнува и Гайна или поне се използва от арианските дейатели, влияещи върху формирането на веровите възгледи на готския военачалник, защото в своите отговори св. Нил неколkokратно го засяга⁷⁵. На първо място текстът е достатъчно тъмен, т.е. неясен⁷⁶, и не може да се тълкува буквално, като дава аналогични примери от Свещеното Писание: Иов 28:14; Пс. 18:1; 113:6. На следващо място св. Нил го съветва да се обърне към проповядваното в Евангелието и Апостолските писания, а не към тълкуванията на арианите, т.е. тяхното учение се представя като нещо ново, което се отличава от изложеното в свещените християнски писания.

В следващото писмо, в което този проблем се засяга – 1.205, той вече не отказва да отговори, а дава макар и кратко обяснение. Явно между двамата отношенията вече са по-близки и св. Нил се опитва да изложи православната доктрина. В достигалия до нас откъс той обяснява, че Словото, което е и Премъдростта, е привело в битие всяка твар.

⁷⁰ Mitrofanov 2006, p. 254.

⁷¹ Dudzik 2022, pp. 103–125; Mihăilă 2013, p. 84; Balás & Bengham 2006, pp. 301–302; Tenekejev 2008, p. 114, 120–121; Pelikan 2007, pp. 182–184.

⁷² Rusev 2023, pp. 271–282; Rusev 2020, pp. 103–115.

⁷³ За възгледите му например Kannengiesser 2006, 59–78; Hanson 1997, pp. 10–15.

⁷⁴ Вж например Rusev 2018, pp. 99–114; Mihăilă 2013, pp. 84–89; DelCogliano 2008, pp. 183–190; Pelikan 2007, pp. 184–188; Tsonevski 1940, pp. 47–48.

⁷⁵ Писма 1.70, 1.205, 1.206, 1.286.

⁷⁶ По този начин се изразява например и Василий Кападокийски – Tsonevski 1940, p. 47.

THE CHURCH AND OTHERNESS

В следващото си писмо св. Нил посочва непристъпната светлина, в която живее Бог-Отец (1 Тим. 6:16), като една и съща с единородния Божий Син, който е и Словото и Господ на всички. Отново е налице реторичен въпрос, с който той посочва на Гайна, че тази Светлина е Синът Божий и Словото и е невъзможно да е твар и да е създадена от нищо.

Окончателно и като завършек на достигналата до нас кореспонденция е писмо 1.286, за което, както вече посочихме, има съмнения, че е автентично. В него анкирският аскет посочва разликата в ипостасите между Отец и Син, изяснена окончателно от кападокийските отци и отново подчертава, че Отец, явявайки се виновник за раждането на Сина е виновник като Отец, а не Създател.

В заключение можем да направим следните изводи:

- на първо място Гайна не може да се определи като изключително ревностен арианин, който познава тънкостите на вероизповеданието, към което принадлежи;
- на следващо място Гайна вероятно търпи влияние от различни места, още повече, че омиите към които принадлежат във вероизповедно отношение голяма част от готите, не са единни в своите възгледи;
- същевременно може да направим и извода, че е напълно възможно тази част от римските политици, които имат съвместни действия с готите в Константинопол, също да се придържат към различни религиозни убеждения, както езически, така и целия диапазон от учения в християнството, т. е. да са както православни, така и ариани с различните им разклонения, а дори и принадлежащи към други християнски ереси.

REFERENCES

PRIMARY SOURCES

- S. Nilus Abbas, *Epistolae*, PG, t. 79, col. 81–582.
Philostorgius, *Historia ecclesiastica*, PG, t. 65, col. 459–638.
Socrates, *Historia ecclesiastica*, PG, t. 67, col. 29–842.
Sozomenus, *Historia ecclesiastica*, PG 67, col.843–1630.
Theodoretus, *Historia ecclesiastica*, PG, t. 82, col. 882–1280.
Авксентий Доросторский „О вере, жизни и кончине Ульфила (Вступительная статья, перевод и комментарий Г.Е.Захарова)“ (2011), Вестник ПСТГУ II: История. История Русской Православной Церкви, 41, 4, 2011, с. 105–116.
Библия или Книгите на Священото Писание на Стария и Новия Завет, Света гора, Атон (2009).

SECONDARY SOURCES

- Atanasov, G. (2007), Christian Durostorum – Drastar (Varna) / [Атанасов, Г., Християнският Дуросторум–Дръстър (Варна)].
- Balás, D. A. & Bengham, D. J. (a special contribution) (2006), “Chapter Four. Patristic of the Books of the Bible”, in: Kannengiesser, Ch. (with special contributions by various Scholars) *Handbook of Patristic Exegesis. The Bible in Ancient Christianity* (Leiden, Boston), pp. 301–302.
- Bralewski, Sł. (2020), “Empress Eudoxia through the Prism of Fifth Century Ecclesiastical Histories”, *Vox Patrum*, pp. 75, 43–66, DOI: 10.31743/vp.4953. 01.11.2023, <<https://czasopisma.kul.pl/index.php/vp/article/view/4953/9113>>
- Budanova, V.P. (1999), The Goths in the era of the great migration of peoples (Sank Peterburg) / [Буданова, В. П. Готы в эпоху великого переселения народов (Санкт Петербург)].
- Butler, M. (1992), “Neo-Arianism: Its Antecedents And Tenets”, *St Vladimir's Theological Quarterly*, Volume 36, Number 4, pp. 355–371.
- Cameron, A. D. (2011), “The Authenticity of the Letters of St Nilus of Ancyra”, *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 2011, pp. 181–196. <https://www.academia.edu/25106302/The_Authenticity_of_the_Letters_of_St_Nilus_of_Ancyra?sm=b> / 17.10.2023/
- Cedilnik, A. & Moreau, D. (2021), “Eudoxius of Antioch/Constantinople and the pro-arian bishops of Illyricum, Contribution (III) to the Christian Prosopography of the Diocesis Thraciarum”, in: Ракоција, М. (ed) *Niš and Byzantium. Nineteen International Symposium, Niš, 3–5 June 2020, The Collection of Scientific Works XIX*. (Niš), pp. 447–476.
- DelCogliano, M. (2008), “Basil of Caesarea on Proverbs 8:22 and the Sources of Pro-Nicene Theology”, *Journal of Theological Studies*, n. s. 59, 1pp. 83–190.
- Dimitrov, D. (2005), Philosophy, culture and policy in Late Antiquity: the case of Sinesius of Cyrena (Veliko Tarnovo). / [Димитров, Д., Философия, култура и политика в Късната античност: Случаят на Синезий от Кирена (Велико Търново)].
- Dudzik, P. (2022), “Prov 8:22ff IN EARLY CHRISTIAN STATEMENTS ON THE RELATION OF ORIGIN OF THE SON FROM THE FATHER: THE CASE OF JUSTIN, ATHENAGORAS, AND THEOPHILUS”, *THEOLOGICA*, Vol. 12, № 1, pp. 103–125. <https://www.academia.edu/97689201/Prov_8_22ff_in_Early_Christian_Statements_on_the_Relation_of_Orifin_of_the_Son_from_The_Father_The_Case_of_Justin_Athenagoras_and_Theophilus> / 25.10.2023/

THE CHURCH AND OTHERNESS

- Elton, H. (1996), "Fravitta and Barbarian Career Opportunities in Constantinople", *Medieval Prosopography*, Spring Vol. 17, № 1, pp. 95–106. <https://www.academia.edu/45133631/Fravitta_and_Barbarian_Career_Opportunities_in_Constantinople> / 25.10.2023/
- Fairbairn, D. (2013), "The Synod of Ancyra (358) and the Question of the Son's Createrhood", *The Journal of Theological Studies*, NS, Vol. 64, Part 1, pp. 111–136.
- Florovski, F. (2002), Eastern Fathers from the 5th to 8th centuries (Sofia). / [Флоровски, Г. (2002) Източните отци от V до VIII век (София)].
- Gerdzhikova, Zl. 'Auxentius of Durostorum' / [Герджикова, Зл. „Авксенций, епископ на Дуросторум“]. 18.04.2022, <https://labalkans.org/bg/labedia/religions/christianity/auxentius-of-durostorum>>.
- Gerdzhikova, Zl. (2020), 'Paladius of Ratiaria - the arian voice of the Balkans' - in: Bojanin, S. Milanovich, L., Tsvetkovich, M., (eds.), *Voices and pictures. Images and communications in the Medieval Balkans, 4th - 16th centuries* (Beograd), pp. 19–41. / [Герджикова, Зл., „Паладий от Рациария – арианският глас от Балканите“. – В: Бојанин, С., Милановић, Л., Цветковић, М. (уредници), Љубомир Максимовић, Л. (отговорни уредник). *Гласови и слике. Облици и комуникације на средњовековном Балкану (IV–XVI век)*. (Београд), 19–41].
- Hanson, R.P.C. (1997), *The Search for the Christian Doctrine of God. The Arian Controversy. 318–381*. (Edinburgh).
- Heater, P. (2006), *The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians* (New York).
- Heil, U. (2014), "The Homoians", in: Berndt, G., Steinacher, R. (ed) *Arianism: Roman Heresy and Barbarian Creed* (Dorchester), pp. 85–115. 06.11.2023, <https://www.academia.edu/30497326/The_Homoians>
- Holum, K. G. (1982), *Theodosian Emperresses. Women and Imperial Dominion in Late Antiquity* (Berkely).
- Jurík, M. (2021a), "Gothik Christians in Constantinople: The Arians", *Graeco-Latina Brunensia*, 26, 1, <https://doi.org/10.5817/GLB2021-1-6>, pp. 81–93. <https://digilib.phil.muni.cz/_flysystem/fedora/pdf/143913.pdf> / 31.10.2023/
- Jurík, M. (2021b), "Gothik Christians in Constantinople in 4th and 5th century: The Nicene Christians and Christianization", *Graeco-Latina Brunensia*, 26.2, <https://doi.org/10.5817/GLB2021-2-7>, 99–116. 31.10.2023, <https://digilib.phil.muni.cz/_flysystem/fedora/pdf/144589.pdf>
- Kannengiesser, C. (2006), "The Blasphemies of Arius: Athanasius of Alexandria De Synodis 15", in: Gregg, R. (ed) *Arianism. Historical and Theological Reassessments. Papers from The Ninth International Conference on Patristic*

- Studies, September 5–10, 1983, Oxford, England*, pp. 59–78.
- Kartashev, A. (1994), *Oecumenical councils* (Moscow). / [Карташев, А. Вселенские соборы (Москва)].
- Kochańczyk-Bonińska, K. (2017), “Basil the Great’s References to Eunomius”, *Vox Patrum*, 68, pp. 119–128. <<https://czasopisma.kul.pl/index.php/vp/article/view/3335/3350>> / 01.11.2023/
- King, N.Q. (1961), *The Emperor Theodosius and the Establishment of Christianity* (London).
- Liebeschuetz, J. H. G. W. 1990, *Barbarians and Bishops. Army, Church and State in the Age of Arcadius and Chrysostom* (Oxford).
- Lienhard, J. (2006) “The Epistle of the Synod of Ancyra, 358: A Reconsideration”, in: Gregg, R. (ed) *Arianism. Historical and Theological Reassessments. Papers from The Ninth International Conference on Patristic Studies, September 5–10, 1983, Oxford, England*, pp. 313–319.
- Maier, H. (1994), “Private Space as the Social Context of Arianism in Ambrose’s Milan”, *The Journal of Theological Studies*, NS, Vol. 45, Part 1, pp. 72–93.
- McEvoy, M. (2016), “Becoming Roman?: The Not-So-Curious Case of Aspar and the Ardaburi”, *Journal of Late Antiquity, Volume 9, Number 2, Fall*, pp. 483–511 DOI: <https://doi.org/10.1353/jla.2016.0021>
- Mihăilă, Al. (2013), “Searching for Divine Wisdom: Proverbs 8:22-31 in Its Interpretative Context”, in: Roddy, N. (ed) *Festschrift in honor of Professor Paul Nadim Tarazi. Volume 1 Studies in the Old Testament (Bible in the Christian Orthodox Tradition v. 3)* (Dorchester, (New York)), pp. 73–89, 150–158. 25.10.2023,
- Mirković, M. (2016), *Late Roman Empire. From Diocletian to Theodosius' conquest of Italy 284–493* (Beograd). / [Мирковић, М., Позно римско царство. Од Диоклецијана до Теодорикова освајања Италије 284–493 (Београд)].
- Mitrofanov, A.Y. (2006,) *History of the Church Council in Italy (4th – 5th c)* (Moscow) / [Митрофанов, А. Ю., История церковных соборов в Италии (IV–V вв.) (Москва)].
- Moreschini, C. & Norelli, E. (2005), *Early Christian Greek and Latine Literature. A Literary History. Volume Two. From the Council of Nicaea to the Beginning of the Medieval Period* Translated by J O’Connell (Peabody, Massachusetts), pp. 647–651.
- Pelikan, J. (2007), *The Christian Tradition: A History of the Development of Doctrine, Vol. 1: The Emergence of the Catholic Tradition (100-600)* (Volume 1) (Moscow) / [Пеликан, Я. Христианская традиция. История развития вероучения. Том I. Возникновение католической

- традиции (100–600), (Москва)].
- Quasten, J. (1966), *Patrology*. Vol. III. The Golden Age of Greek Patristic Literature From the Council of Nicaea to the Council of Chalcedon (Utrecht/Antwerp), pp. 496–504.
- Ribolov, S. (2014a), Jesus Chirs: Ascetic or Saviour. The Sotirolological Meaning of Christ's Humanity in the First Phase of the Arian Controversies (Sofia). / [Риболов, С., Иисус Христос: Аскет или Спасител. Сотириологичният смисъл на Христовото човечество в първата фаза на арианските спорове (София)].
- Ribolov, S. (2014b), Traditiona and context in the religious thought of the Greek Fathers (Sofia). / [Риболов, С., Традиция и контекст в богомислието на гръцките отци (София)].
- Rusev, R. (2023), 'Saint Cyril of Alexandria and Proverbs 8:22/ The hermeneutic theory of Saint Cyril of Alexandria,' in: K.-W. Niebuhr, I. Zh. Dimitrov, I. Naydenov, Z. (eds.) *Novum Testamentum in vetere latet, Vetus Testamentum in Novo patet* (Sofia), pp. 271–282. / [Русев, Р., „Свети Кирил Александрийски и Притчи 8:22/ Херменевтичната теория на св. Кирил Александрийски”, в: К.-W. Niebuhr, I. Zh. Dimitrov, I. Naydenov, Z. (ed.) *Novum Testamentum in vetere latet, Vetus Testamentum in Novo patet* (София), 271–282].
- Rusev, R. (2020), “Procopius of Gaza’s Commentary on Proverbs 9:1”, in: *Международна конференција Света Софија – „Премудроста која си изгради дом“, Охрид – Струга, 11–13 октомври 2019/International Conference St. Sophia – „Wisdom Has Built Her House“, Ohrid–Struga, 11–13 October 2019* (Скопје), pp. 103–115.
- Rusef, R. (2018), ' Proverbs 8:22–25 in the context of St. Athanasius the Great's anti-Arian polemic presented in his Second Discourse Against the Arians,' *Forum Theologicum Sardicense. Bogoslovska misal*, pp. 99–114. / [Русев, Р., „Притчи 8:22–25 в контекста на антиарианската полемика на св. Атанасий Велики, представена в неговото „Второ слово срещу арианите“, *Forum Theologicum Sardicense. Богословска мисъл*, 99–114].
- Schwarcz, A. (1999), “Cult and Religion among the Tervingi and the Visigoths and their Conversion to Christianity”, in: Heather, P. (ed) *The Visigoths from the Migration Period to the Seventh Century: An Ethnographic Perspective (Studies in Historical Archaeoethnology)(Volume 4)* (Woodbridge), pp. 447–459.
- Shevchenkov, E.V. (2018), 'Niel of Ancyra,' in: *Orthodox Theological Encyclopedia*, Vol. LI, pp. 178–188 (Moscow). / [Шевченко, Э. В., 'Нил Анкирский', in: *Православная Богословская Энциклопедия, Том LI*, 178–188 (Москва)].

- Sirotenko, V.T. (1975), History of the international relations in Europe in the second half of the 4th - the beginning of the 6th c. (Perm). / [Сиротенко, В. Т., История международных отношений в Европе во второй половине IV – начале VI в. (Пермь)].
- Stalev, Zh. et al. (2004), Stale, Zh., Mingova, A., Popova, V., Ivanova, R. Bulgarian civil procedural law (Sofia). / [Сталев, Ж., Мингова, А., Попова, В., Иванова, Р., Българско гражданско процесуално право (София)].
- Stanfill, J. (2013) “John Chrysostom’s Gothic Parish and the Politics of Space”, in: Vinzent, M. (ed) *Studia Patristica, Vol. LXVII. Papers presented to the Sixteenth International Conference on Patristic Studies held in Oxford 2011. Volume 15: Cappadocian writers. The Second Half of the Fourth Century* (Leuven–Paris–Walpole, MA), pp. 345–349.
- Stenson, J. (2006), “Basil of Ancyra on the Meaning of Homoousios”, in: Gregg, R. (ed) *Arianism. Historical and Theological Reassessments. Papers from The Ninth International Conference on Patristic Studies, September 5–10, 1983, Oxford, England*, pp. 267–279.
- Stoyadinov, M. (2006), The Church Symbols. From the Apostolic age to the the celebration of Orthodoxy (Veliko Tarnovo). / [Стоядинов, М., Символите на Църквата. От апостолския век до тържеството на православието (Велико Търново)].
- Tenekedjiev, L. (2008), The teaching of the church in theological thought from the end of the 2nd to the middle of the 3rd century. Theological thought during the first three centuries (Dogmatic and patrological analysis). Volume II (Sofia). / [Тенекеджиев, Л., Учението на църквата в богословската мисъл от края на II до средата на III век. Богословската мисъл през първите три века (Догматико-патрологичен анализ). Том II (София)].
- Tkachyov, E.V. (2018), 'Nile of Ankira', in: Orthodox Theological Encyclopedia, Vol. LI, pp. 137–164 (Moscow). / [Ткачѳв, Е. В., 'Нил Анкирский', in: Православная Богословская Энциклопедия, Том LI, 137–164 (Москва)].
- Tsankov et al. (1912), Tsankov, S., I. Stefanov, P. Tsanev, Canons of the Holly Orthodox Church with their coments. Vol. 1. Canons of the Holly Apostles, the Holly First, Second, Thirds and Fourth oecumenical councils (Sofia). / [Цанков, С., И. Стефанов, П. Цанев. Правилата на Св. Православна църква съ тълкованията имъ. Томъ I. Правилата на св. апостоли, на св. I, II, III и IV вселенски събори (София)].
- Tsonevski, I. (1940), The teaching of St. Basil the Great about St. Trinity (Sofia). / [Цоневски, И., Учението на св. Василий Велики за Св.

THE CHURCH AND OTHERNESS

- Троица (София)].
- Tsonevski, I. (1986), *Patrology. Lives, Writings and Teachings of Church Fathers, Teachers and Writers (Sofia)*. / [Цонеvски, И., Патрология. Живот, съчинения и учение на църковните отци, учители и писатели (София)].
- Uspenski, F.I. (2001), *History of the Byzantine Empire. First period (until 527 AD) (Sofia)*. / [Успенски, Ф. И., История на Византийската империя. Период I (до 527 г.) (София)].
- Williams, D. (1996), "Another Exception to Later Fourth-Century „Arian“ Typologies: The Case of Germinius of Sirmium", *Journal of Early Christian Studies*, Volume 4, Number 3, pp. 335–357.
- Wolfram, H. (1990) *History of the Goths* (Berkely, Los Angelis, London).
- Zaharov, G. 'The Epistles of Germinius of Sirmius: Text and Historical-Theological Commentarp' / [Захаров, Г. „Посланията на Герминий Сирмийски: текст и историко-богословски коментар“]. – dveri.bg/component/com_content/Itemid, 100522/catid, 281/id, 23093/view, article/(кратък адрес: <https://dveri.bg/wh3ad>) /12.04.2022 г./
- Zaharov, G. (2013), 'Church life in postpagan Sirmiia according to Altercatio Heracliani cum Germinio', *Newspaper of PSTGU* 50.1, pp. 129–143. / [Захаров, Г. „Церковная жизнь позднеантичного Сирмия по данным Altercatio Heracliani cum Germinio“. – В: Вестник ПСТГУ, 50, 1, 2013, с. 129–143].

Milen Markov, PhD Student
Institute of Balkan Studies & Center of Thracology
Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria
markov_milen@yahoo.com